

kabajantsik ja vorlontsik

LEMBIT VABA

„Eesti keele seletav sõnaraamat” (EKSS) ütleb, et *kabajantsik* on ’hulgas, sul, kahtlane isik’ või sisutu sõimusõna, *vorlontsik* aga ’logard, päevavaras’. Sõnavara uurijad on mitut puhku avaldanud arvamust nende päritolu kohta.

kabajantsik pääseb sõnaraamatusse aastal 1936, kui ilmub Elmar Muugi koostatud „Väikese õigekeelsus-sõnaraamatu” viies, parandatud ja täiendatud trükk, kus see on esitatud kujul *kabajan’tsik* ’kaabakas’ (VÕS 1936: 149), kuid kirjasõnas esineb see Enn Ernitsa (2024: 1129) andmeil juba aastal 1894, kui Sakala lisas ilmub August Kitzbergi näidend „Punga-Mart ja Uba-Kaarel”. *kabajañtsik* ~ *kabajañtsikas* ~ *kabajantsik* ~ *kabajansik* näikse olevat rohkem tuntud idapoolses Eestis, sh rannikumurde idaosas (IisR), keskmurde idaservas (Sim), idamurdes (Trm Lai) ja Tartu murde lääneosas (Ran Nõo), kuid teateid on siiski ka Saaremaalt (Kaa), läänemurdest (Mar Han Hää Saa) ning Mulgi (Pst) ja Võru murdest (Rõu) (täpsemalt EMS). Ernitsa (2024: 1128–1129) teatel esineb *kabajants* ka ühes siirdevormilises Karksi rahvalaulus, kuid võib tema arvates olla muud päritolu.

Ernits (2024: 1128–1130) on selgitanud ka *kabajantsiku* etümoloogiat ning enne teda on seda teinud Julius Mägiste (EEW 2: 631). Kummagi sõnavara uurija seletuskatses on ühine oletus, et *kabajantsik* on (omaaegne) liitsõna, mille järelois *-jantsik* on ilmselt isikunimi, ent arvamus lahkneb aligusosa tõlgendamisel. Mägiste on aligusosas kahtlemisi näinud nimisõna *kaba* ’tööriistade laiem või jämedam ots vms’, järelois aga mehenime *Jants* (< *Jaán*), millele on lisandunud deminutiivliide *-ik*. Ootuspäraselt ei ole Mägiste seletus heakskiitu leidnud (vt ETY: sub *kabajantsik*, Sõnaveeb).

Ernitsa (2024: 1128–1130) arvates võiks *kabajantsiku* aligusosa olla lähtunud nimisõnast *kaabakas*, kus 1. silbi vokaal on lühenenud, või verbist *kabama* ’käsi-kaudu otsima; kahmama, kabistama j’t, järelois on aga tema hinnangul tõenäoliselt seotud isikunime *Jan(t)s* deminutiivse vormiga. Tähelepanu köidab lisamärkus, et sõna aligusosa vokalismi kujunemisele on võinud kaasa aidata vene laensõna *kabak* ’kõrts’. Ehkki Ernitsa etümoloogia rajaneb mitmel oletusel, väärib see siiski tähelepanu.

vorlontsik : *vorlontsiku* ’ringiaeleja, hulgas, võsaröövel / Herumtreiber, Strolch, Strauchdieb’ leiab Wiedemanni sõnaraamatust (1869: 1535), kus seda on esitletud põhjaeesti keelega Tartumaa sõnana. Hilisema murdeuurimise käigus pole *vorlontsikut* kummalisel kombel registreeritud. EKSS-i ekstsertid kirjanõustest kõnelevad siiski sellest, et sõna pole unustusehõlma vajunud.

Karl Bachman (1959: 262) on näinud *vorlontsik* (töös eksikombel *vorlantsik*) vene laenu sõnast *ворланищик*, mida autoril vene allikaist siiski pole õnnestunud leida. Mägist on samuti arvanud, et *vorlontsik* on vene laen, kuid jätnud targu laenu-aluse nimetamata (EEW 12: 3920). Uut lisamata on etümologiseerimislugu refereerinud Rogier Blokland (2009: 320). Udo Uibo (2010: 925) on aga oletanud, et tegemist on laenuga saksa nimisõnast *Faulenzer* 'laiskvorst, logard', kus saksa diftong *au* on edasi antud lühikese *o*-ga, mis peegeldab laenu-aluse baltisaksa (ja kadakasakslikke) hääldususest. Häälikuasendus (*Fau-* > *vo-*) on hästi põhjendatud ja aktsepteeritav, kuid sõna järelosise seletamiseks tuleb appi võtta uljas fantaasialend.

kabajantsik ja *vorlontsik* tõusevad eesti sõnavaras esile kõlalise omapäraga, mida võimendab harvaesinev sõnalõpp *-ntsik*. See viib mõttele, et tegu on siiski vene laenudega või on need saanud kirjeldatud kuju *ntsik*-lõpuliste vene laenude eeskujul.

Eesti keelde, peamiselt murdekeelde on laenatud märkimisväärsel hulgal üli-produktiivse vene *чик-* ja *щик-* (murdekeeles ka *шук-*) liitega nimisõnu, mis märgivad eelkõige elukutset, tegevusala, ametit. Neid leidub juba varasemas kirjasõnas, nt Otto Wilhelm Masingu Marahwa Näddala-Lehes (1821–1823, 1825): *parrutsik* 'leitnant' (vn *порýчик*), *prikassik* 'järelevaataja, kubjas' (vn *приказчик*) (vt Kingisepp 2020). Arvukalt on neid Wiedemanni sõnaraamatus (1869), nt *iisvosik*, *visvassikas* 'voorimees' (vn *извóзчик*), *karmantsik* 'taskuvaras' (vn *кармáнный*), *konopatsik* 'takutaja, maja seinapalkide vahede tihendaja' (vn *конопáнный*), *podrätsik* (*podrätshik*) 'ehitustetvõtja, töödejuhataja' (vn *подрýдчик*), *trahtentsik* 'trahteripidaja' (vn *трактýрный*).

Sovetiaja russismid *apara-tšik* 'aparaaditöötaja' (vn *аппарáнный*), *haltu-rštšik*, ka *halturtsik* 'vusserdaja, kõrvaltöö tegija, haltuuramees' (vn *халтýрный*), *konto-rštšik* 'tšekist, julgeolekutöötaja' (vn *контóрный*) (Liivaku 2008) peegeldavad vene vastete häälikukoostist ja rõhuolusid üsna täpselt.

Eesti murdekeele vene laensõnu käsitlevas Mari Musta monograafias (Must 2000) esitatakse 24 kõnealuse liitega laensõna. Pole selge, kas järgsilbirõhuga vene laenu-aluste rõhk on püsinud ka murdekeeles, sest murdekogudes on sõnarõhku märgitud üsna suvaliselt, liati võib see isegi ühel ja samal keelejuhul olla kõikuv (Must 2000: 527, 529–530). Enamik vaadeldavaid vene laene on kolme- või neljasilbilised ning neid hääldatakse kahe kõnetaktina nagu liitsõnu. Laenu-alusest *подрýдчик* lähtunud murdevariantide *poderätsik*, *podaretsik*, *puaderätsik* '(ehitus)töö ettevõtja, töödejuhataja' (Must 2000: 272) teise silpi on sügenenud mitteetümoloogiline vokaal *e*. Pole selge, kas uue, neljasilbilise sõnakujuga on taotletud mõlema kõnetakti kahesilbilisust või hoopis tüvesisese konsonantühendi muutumist CVC-järjendiks.

Oletan, et *kabajantsiku* võimalik vene laenu-alus on pihkvamurdeline *кабáчик* (*кабáчий*) 'kõrtsmik, kõrtsipidaja', vrd *кабатчик* id. (POS 13: 367, 369). Samast laenu-alusest lähtub vadja *kabatsikk(a)* 'kõrtsmik' (VOT). Eesti keeles on sõna läbinud märkimisväärse rahvaetümoloogilise tõlgenduse, millele on kaasa aidanud laenu sisuplaan. Ütleb vanasõnagi, et „kõrtsimees põle ilmaskid ilmarahva meele järke mette” ja „kõrts on kuradi peapadi” (VS, vanasõnatüübid EV 7102 ja EV 4877). Mitteetümoloogilise *ja*-silbiga on sündinud „harmooniline” neljasilbiline sõna, kus mõlemad kõnetaktid on kahesilbilised.

Oletan, et *vorlontsik* on laen sõnaperest, kuhu kuuluvad Pihkva ja laiemalt Loode-Vene murdekeelest kirja pandud *ворлыхан* 'suli-, vargakommetega inimene', *ворлыга* 'varas', *варлыга* 'laisk inimene, logard; muutliku meelega inimene', *ворлыжатъ*, *варлыжить*, *ворлыжничатъ* 'jõude ringi luusima, jõlkuma, tööst kõrvale hoidma, mitte viitsima, laisk olema' (SRNG 4: 55, 5: 101), *ворлыга* 'varas, sulil' (POS 4: 152), *варлаха* 'laokil mõtetega inimene; looder, logard' (POS 3: 35). Selletüvelist *чик-* (*щик-*) liitega tuletist vene leksikograafia ei noteeri, ent võttes arvesse vene murdeainese hõredapoolset ja kaootilist kogumistööd, on see võinud jääda tähelepanuta. Kuid sõnalõpp *-(n)tsik* on võinud sugeneda alles eesti keelekontekstis. Seda oletust kinnitavad sellised sekundaarse *ntsik*-lõpuga vene laenud nagu *karbañtsik* 'piits, nuut' < vn *карбач* (Must 2000: 82–83), vrd *kantsik*, *trahtentsik* 'trahteripidaja' < vn *трактирщик* (Must 2000: 418) jmt.

Murdekeelsetest vene laenudest on paljudel juhtudel kadunud rõhutu algussilp, siin vaatluse all olevatest juhtudest nt *voßsik* '(linna) voorimees; postipoiss' < vn *извóзчик*, *tretsik*, *retsik*, *reetsik* '(ehitus)töö ettevõtja, töödejuhataja' < vn *подрýдищик*, *koñdsik* 'rullik, dresiin (raudteel)' < vn *вагóнчик* (näited allikast Must 2000). Võimalik, et analoogilise substitutsiooni tulemusena on sündinud läänemurdeline (Vig Han) *lontsik* ~ *loñtsik* 'laisk olevus' (EMS), minu kodumurdes (Kse) ka *lontsikas* 'laisk ja lohakas inimene, hrl kasvueas poisslaps', mida murdekogud paraku ei kajasta.

MURDED, MURRAKUD JA KEELED

Han = Hanila; **Hää** = Häädemeeste; **IisR** = Iisaku (rannikumurre); **Kaa** = Kaarma; **Kse** = Karuse; **Lai** = Laiuse; **Mar** = Martna; **Nõo** = Nõo; **Pst** = Paistu; **Ran** = Rannu; **Rõu** = Rõuge; **Saa** = Saarde; **Sim** = Simuna; **Trm** = Torma; **Vig** = Vigala; **vn** = vene keel.

VEEBIVARAD

ETY = Eesti etümoloogiasõnaraamat. Eesti Keele Instituut. <http://www.eki.ee/dict/ety/>

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat. Eesti Keele Instituut. <http://www.eki.ee/dict/ekss/>

EMS = Eesti murrete sõnaraamat. Eesti Keele Instituut. <http://www.eki.ee/dict/ems/>

Sõnaveeb = EKI ühendsõnastik 2023. <https://sonaveeb.ee/>

VOT = Vadja keele sõnaraamat. Eesti Keele Instituut. <https://arhiiv.eki.ee/dict/vadja/>

VS = Vanasõnad. <https://folklore.ee/eesti-utlused/vanasonad/est/>

KIRJANDUS

Bachman 1959 = K[арл] И. Бахман, О некоторых типологических особенностях русских лексических заимствований в эстонском языке. – Труды по русской и славянской филологии. Том II. (Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 78.) Отв. ред. Б[орис] Егоров. Тарту: Тартуский государственный университет, с. 258–268.

Blokland, Rogier 2009. The Russian Loanwords in Literary Estonian. (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 78.) Wiesbaden: Harrassowitz.

- EEW 2** = Julius Mägiste, Estnisches etymologisches Wörterbuch. Kd 2. hernes–kamm. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft, 2000.
- EEW 12** = Julius Mägiste, Estnisches etymologisches Wörterbuch. Kd 12. varuks–üüt. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft, 2000.
- Ernits, Enn 2024.** *Kaabakas, kabajantsik* ja nood taolised... – Keel ja Kirjandus, nr 12, lk 1122–1138. <https://doi.org/10.54013/kk804a4>
- Kingisepp, Valve–Liivi 2020.** Otto Wilhelm Masingu „Marahwa Näddala-Lehhe” sõnastik. Toim Külli Habicht, Külli Prillop. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Liivaku, Uno 2008.** Väike soveti keele sõnaraamat. Tallinn: Monokkel.
- Must, Mari 2000.** Vene laensõnad eesti murretes. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- POS 3** = Псковский областной словарь с историческими данными. Вып. 3. В–Взяться. Ред. С. М. Глускина, Л. А. Ивашко. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1976.
- POS 4** = Псковский областной словарь с историческими данными. Вып. 4. Ви–Вотачка. Ред. С. М. Глускина, А. И. Корнев, А. И. Лебедева. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1979.
- POS 13** = Псковский областной словарь с историческими данными. Вып. 13. Зензубель–Карляцкий. Ред. Л. Я. Костючук, И. С. Лутовинова, Д. М. Пощення, М. А. Тарасова. Санкт-Петербург: Издательство С.-Петербургского университета, 2003.
- SRNG 4** = Словарь русских народных говоров. Вып. 4. В–Военки. Глав. ред. Ф. П. Филин, ред. Ф. П. Сороколетов. Ленинград: Наука, 1969.
<https://iling.spb.ru/publications/377>
- SRNG 5** = Словарь русских народных говоров. Вып. 5. Военство–Выростковый. Глав. ред. Ф. П. Филин, ред. Ф. П. Сороколетов. Ленинград: Наука, 1970.
<https://iling.spb.ru/publications/378>
- Uibo, Udo 2010.** Etimoloogilisi märkmeid (XI). Saksa *au* vasted laensõnades. – Keel ja Kirjandus, nr 12, lk 920–927.
- VÕS 1936** = Väike õigekeelsus-sõnaraamat. Koost Elmar Muuk. 5., parandatud ja täiendatud tr. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1869.** Estnisch-deutsches Wörterbuch. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.

Lembit Vaba (snd 1945), PhD, Läti Teaduste Akadeemia välisliige,
phorest45@gmail.com

kabajantsik and *vorlontsik*

Keywords: Estonian vocabulary, etymology, loanwords

Vocabulary researchers have repeatedly discussed the origins of the Estonian words *kabajantsik* ‘vagabond, crook, suspicious person’ and *vorlontsik* ‘idler, loafer’, yet no convincing etymological explanation has emerged. This brief article explores, based

on a wealth of background material, the possibility that these words originate from Russian.

For *kabajantsik*, the likely Russian loan source, in the author's view, is the Pskov dialect word *каба́уцик* (*каба́ччик*), cf. *кабатчик* meaning 'innkeeper, tavern keeper'. The Votic word *kabatšikk(a)* 'innkeeper' also derives from the same source. *vorlontsik* is probably borrowed from a word family that includes the Russian dialect forms (from Pskov and Northwest Russia) *ворлыхán* 'thievish person, crook', *ворлы́га* 'thief', and *варлы́га* 'lazy person, loafer; a person with a changeable mind'.

Lembit Vaba (b. 1945), PhD, Foreign Member of the Latvian Academy of Sciences, phorest45@gmail.com